

szemléleti és módszertani sablonjaihoz. Természetesen vele ellentétben én nem kérdőjelezem meg, hogy ennek a látásmódnak ne lenne meg a létjogosultsága és ezen a területen is, ne volna még mit kutatni. Elég itt a *A magyar sajtó története* további kötetének hiányára utalni. Ennek megszüntetése egy alkotógárda több éves elmélyült munkáját igényli, s mindehhez kapcsolódó kérdésköröket egy alapvetően kultúrtörténeti munkán számon kérni, úgy gondolom nem etikus megközelítés. Különösen annak fényében, hogy a kritikusnak kérésének megfelelően hónapokig módjában állt tanulmányozni disszertáció formájában a könyv kéziratossá változtatását, melyet mindennemű kritikai megjegyzés nélkül adott vissza. Majd ezután tanulmányt közölt belőle az általa szerkesztett és azóta sajnálatosan megszűnt sajtótudományi folyóiratban, a *Magyar Média*ban, amely írás tulajdonképpen a könyv esszenciájának tekinthető.

S, anélkül, hogy az okokat tekintve én is rosszhiszemű feltételezésekbe bocsátkoznék, továbbra is ott marad a kérdés, miként lehet egy könyvet bírálat tárgyává tenni, úgy, hogy a magyar vonatkozású anyagtól eltekintve, annak túlnyomó részéről a recenzensnek érdemben nincs mondani-valója?

LIPTÁK DOROTTYA

Észrevételek Buzinkay Géza bírálatához. Buzinkay Géza Lipták Dorottya könyvéről írt bírálatát kézzelfoghatóan mutatja, hogy mi következik abból, ha a recenzens olvasóként felettebb figyelmetlen és bírálóként pedig szakmai csőlátás jellemzi.

Nézünk először feltűnő gondatlanságának a bizonyítékait. Buzinkay rendre rossz hírbe hozza a bírált szerzőt azzal, hogy könyvészeti henyéséget, sőt olykor még könyvészeti tájékozatlanságot is felró neki. Igaz, a könyv végén közreadott 233 tételes bibliográfiát ő is gazdagnak tartja, ennek ellenére újabb szerzőket és további műveket kér Liptákon számon (mintha a hiányzók szerepeltetése döntően megváltoztatná a szerző gondolatmenetét). Számon kéri rajta egyebek közt *A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiáját* és számos más hasonló adattárat. De vajon miért kell egy szakmunkában feltüntetni a bibliográfiákat? Nem úgy van, hogy a bibliográfiákat legfőképpen használjuk (azzal kezdjük a téma megismerését), de nem citáljuk őket?

Később számon kéri a szerzőn Németh G. Béla nevét (hogy ti. nem szerepel a bibliográfiában). Ez igaz (gondatlanságból valóban kimaradt), viszont az is igaz, hogy a szóban forgó jeles irodalomtörténész két művét idézi Lipták a lapalji jegyzetekben, és közte szerepel Németh egyik legismertebb könyve is (100. old. 123. jegyzet). Majd számon kéri a recenzens Liptákon Hanák Péter egyik munkáját, s eközben sejtetni engedi, hogy a szerző előtt ismeretlen maradt Hanák történetírói munkássága. Igaz, az a munka valóban nem, Hanák egy másik munkája ugyanakkor szerepel a bibliográfiában (és használja is a szerző – 97. old. 116. jegyzet); bizonyos azért éppen azt, mert arra volt szüksége gondolatmenetéhez. Nem derül viszont ki a recenzens kritikai megjegyzéséből, hogy miért lett volna fontos (vagy fontosabb) a másik Hanák mű idézése. S mi másért hiányolhatja a bíráló Radnóti Sándor egyik tanulmányát, amely pedig ott díszleg a 75. oldal 76. jegyzetében, ha nem azért, mert szembetűnően gondatlanul olvasta Lipták könyvét.

Számon kéri továbbá Buzinkay a könyv szerzőjén az összefoglaló sajtótörténeti munkák használatát, vagy legalábbis szemére veti helytelen használatukat. Bár elismeri, hogy Lipták utal az akadémiai összefoglalóra, de úgy véli, döntően csak a szerinte kártékony (marxista) 1977-es összefoglalóra építi mondanivalóját. Ráadásul, folytatja Buzinkay, egyáltalán nem került Lipták kezébe a MÚOSZ-féle tankönyv. Mi ezzel szemben a valóság? Lipták nyolc alkalommal idézi – konkrét oldalszám megjelölésével – az akadémiai összefoglaló második kötetét és ötször hasznosítja ugyanilyen módon a munka első kötetét: ez tehát 13 konkrét és, tegyük rögtön hozzá, érdemi

hivatkozás. A semminél tehát minden bizonytalanság több. Továbbá: ehhez képest ritkán, ötször idézi csupán a marxista opuszt és egy alkalommal citálja a MÚOSZ tankönyvet, amikor úgyszintén megadja az oldalszámokat. Ennyit a kézikönyvek állítólagos nem vagy rossz használatáról.

Végül: nem egészen ízléses módon elégedetlenségét fejezi ki Buzinkay, hogy a bírált munka szerzője nem idézte őt magát elégszer („láthatóan nem ismeri” a munkáit – szől nem túl jóindulatú inszINUÁCIÓJA). A bibliográfia tanúsága szerint négy Buzinkay írásművet (többek közt egy többszerzős könyvét) használta és idézte Lipták. Biztos lehetett volna többet is idézni Buzinkay sajtótörténeti munkáiból (ezt azonban talán nem elsősorban az érintettnek illik szóvá tenni). Ám, ha arra gondolunk, hogy a recenzens még így is a második helyet foglalja el a könyvben több munkájukkal szerepeltetett szerzők között, akkor talán nem is olyan rossz a fenti számarány és nem kell érte szégyenkeznie még Buzinkaynak sem.

Figyelmetlen olvasás eredménye szüli a *Vasárnapi Ujsággal* kapcsolatban felmerült „törzsökös magyar olvasó” kifejezésre vonatkozó bírálatát is. Ennek pontos, valójában nem egészen a recenzens által javasolt értelmét ugyanis megadja a szerző a 69. oldalon. S természetesen a bírált szerző is tisztában van a *Vasárnapi Ujság* enciklopédikus jellegével, melyre expressis verbis utal is könyve 71. oldalán, a figyelmetlen olvasó igaz bánatára. S persze aligha nevezhető hibának, ha Lipták nem sajtótörténeti kontextusban állítva beszél erről a jeles családi lapról, hiszen könyve nem sajtótörténeti szakmunka – erre a célra egyébként is ott van az akadémiai kézikönyv.

A gondatlan olvasás számláját (is) terhelheti, ha nem többről lenne ezúttal szó, hogy a recenzens tökéletesen félreérti Lipták könyvét, sajtótörténeti munkaként fogva azt fel. Szinte minden érdemi bírálati szempontja ebből az interpretációs félresiklásból ered, s ez az oka annak is, hogy megközelítése nem egyszerűen kritikai, hanem tisztán normatív. Jellegzetes retorikai fordulat nála a „szívesen olvastam volna” valami másról, mint amiről éppen szerencsém volt olvasni az adott könyvben. Persze, nemegyszer kerülünk mindannyian abba a helyzetbe, hogy szívesebben látnánk viszont saját gondolatainkat, amikor másokat olvasunk, vagy szívesebben vennénk, ha a szerző a nekünk kedves témákat helyezné inkább előtérbe az általa éppen taglaltakhoz képest. A könyvbírálat azonban nem éppen az a műfaj, amely az efféle kívánságlisták benyújtásának a terepe; a recenzensnek elsősorban magáról a bírált műről kell számot adni oly módon, hogy a recenzio olvasván az olvasó számára kiderüljön, miről szól az ismertetett (és megbírált) munka. Ha viszont erre végül sem derül fény, akkor a recenzens nem teljesítette vállalt feladatát.

Nyilvánvaló, ha nem a könyv illetően bemutatása és tárgyyszerű értékelése, hanem pusztán csak a földbe döngölés szándéka vezeti a magát feltétlen szakmai autoritásként beállító bíráló tollát, akkor mindez könnyen elhanyagolható követelmény lesz csupán. Márpedig itt éppen ez a helyzet. Lipták egyáltalán nem rejti véka alá, hogy milyen célt tűzött maga elé a téma feldolgozásával. A 26. oldalon kifejti, hogy „egyrészt” igyekszik számbavenni az ismeretterjesztő-szórakoztató családi lapok közép-európai perspektívában szemlélt körének egyes specifikumait, „másrészt” be szeretné emelni a sajtótörténetet a kultúr- és társadalomtörténet áramába. Mi végre? Azért, hogy felvázolhassa a korabeli „közép-európai tudati-mentális attitűdöt”. Ebből kellőképpen kiviláglik, hogy Liptákot nem (egyedül) a sajtó historikuma, hanem a középeurópai (városi és középosztályi?) mentalitás, értékrend és életvitel múltja foglalkoztatja. Ennek a feltárása végett hasznosítható a sajtó meghatározott részét mint történeti forrást, ennél fogva a sajtóanyag így legfőlegbbsz eszköze és nem pedig tárgya kutatásainak.

Ha Buzinkay valamennyire is komolyan vette volna Liptákot és kicsit is érdekelné, hogy mi a szerző szándéka könyvével, a mű egészére kiterjesztette volna bíráló figyelmét. S ez esetben azal foglalkozna inkább, hogy reális-e vajon az ekként definiált kutatási stratégia, vagy hogy érdekmenek megfelelően használta-e a szerző a sajtót, mint az empirikus megközelítés egyik (bár nem egyedüli) lehetséges közegét. Mindezek azonban a legkevésbé sem foglalkoztatják őt, helyette

a szaksajtótörténet-írás illetékességi körébe eső fejtegetésekbe bocsátkozik annak érdekében, hogy végül bebizonyítsa: azok fényében Lipták könyve hitvány félcmunka.

Ilyen elvárásokkal, az ítélőképességére különösen finnyás bíráló, nem foghatna hozzá egy olyan történeti feldolgozás megítéléséhez, amelynek témája a polgárosodás kori tömegkultúra historikuma, amelyet néhány magyar, cseh, és német sajtóorgánium fogyasztásának (olvasói befo-gadásának) a vizsgálata hivatott megvilágítani. Éppen, mert a szerzőt ez és nem pedig a sajtó szorosán vett története foglalkoztatja, az utóbbi önmagában vett historikumából is annyi érdeklő csupán, amennyinek az ismerete valóban nélkülözhetetlen a fő téma megértése szempontjából. Ha valaki ezt nem veszi észre, az vitán felül szakmai csólátásban szenved. Az ebből fakadó szakmai szűkkeblűség gondoskodik azután arról, hogy a bírálót ne is érdekelje tovább a könyv egésze, csupán az a része, amely elegendő municiót ad számára megsemmisítő bírálatának a megfogalmazásához. Ezért van, hogy a recenzens anélkül, hogy külön és előre jeleznél, megelégszik a bírált mű egynyolcadának (24 oldalnak – ennyi szól ugyanis a három magyar sajtóorgániumról), de bőkezűen számolva is legfőljbbe a negyedének (ha a „Sajtó szerepe a fejlődő nagyvárosi tömegkultúrában” című fejezetet is figyelembe vesszük) a kivésésével. Ha pedig bírálatában Buzinkay emellett másról, tehát arról is szót ejt, ami a munka nagyobbik hányadának képezi a tárgyát, az legfőljbbe néhány futólag odavetett és vitriolosnak szánt fitymálós megjegyzés („nyelvi szörnyetegek” felemlgetése ahelyett, hogy érdemben foglalkozna a szerző kommunikációelméleti argumentációjával).

De ha már ily mértékben a sajtótörténet szakértőjének, mondjuk ki bátran, egy akár tudatosan is vállalt szakbarbári szerepnek a keretei közt maradvá hajlandó csupán foglalkozni a könyvvel, miért nincs akkor szeme a recenzensnek a munka azon részeire is, melyek nem a magyar sajtótörténet fejleményeiről szólnak. Velük kapcsolatban ugyanis annyit jegyez meg csupán, hogy Lipták véleményétől eltérően igenis létezett a korban osztrák családi lap. Ha azonban ez így van, akkor talán nem Liptákkal, hanem a könyv 58. oldalán az 52. jegyzetben felsorolt német szakirodalommal van Buzinkaynak elsősorban baja, őket kellene tehát (más német szerzők kiaknázásával) hitelt érdemlően megcáfolnia. Miután azonban ez elmarad, a recenzens kijelentése a levegőben lóg.

Buzinkay legalábbis vitatható bíráló megállapításai közül hárommal kívánok a továbbiakban érintőlegesen foglalkozni. Nem értem, miért nem szabad a *Vasárnapi Újság*ot újságnak nevezni, azaz miért nem újság a képes hetilap és miért csak a napilap újság? Továbbá: miért fontosabb nekünk a világos (tényleg olyan világos?) német terminológia, mint a talán nem túl következetes, vagy nem kellően világos magyar nyelvhasználat? Egyáltalán, mire való ez az egész mulatságos nyelvi szörszálhasogatás?

Nem osztom a recenzens véleményét, miszerint a komparáció egyes-egyedül az egymásharhatás kimutatása végett alkalmazható. A módszertani irodalom három, olykor négy típusát különbözteti meg a történetírásban használatos összehasonlító módszerek, és közülük az egyik a párhuzamos bemutatás módszere, az tehát, amit nagyjából Lipták is követ. Ennek lényege, hogy egyazon szempontok szerint történik az összevetés, amely így külön-külön is elvégezhető (mindezen szempontok nyomán), a komparáció pedig implicit eredményt hoz.

Ha már Buzinkay elmulasztotta regisztrálni (és egyúttal persze méltányolni is) a szerző ama ritka teljesítményét, hogy miközben dekontextualizálja, egyúttal rekontextualizálja is a sajtótörténetet, behelyezvén azt egy tágabb elméleti-történeti összefüggésbe, hadd pótoljam valamelyest ezt a hiányt. A nyilvánosság és a közvélemény fogalmi játszmák Lipták könyvében a kulcsszerepet, melyek Habermastól Sennettig ívelő taglalására a mű első fejezetében kerül sor. Nem kevésbé fontos a tömegkultúra recepciótörténeti rekonstrukciója sem, melyre szerintem sok tekintetben sikeres kísérlet történik a műben. Mivel a recenzens a könyv e részével kapcsolatban annyi megjegyzésként talál csupán, hogy az bizony nem több „feldolgozatlan és értékelés nélküli példák

sorozatának egymásutánjainál”, meg kell tőle kérdeznem: hogyan kutatható vajon másként az olvasáskultúra (múltja), ha nem példák egymásutáni sorozatán keresztül? A history of reading ma mérvadó kutatói, Robert Darnton, Roger Chartier és a többiek maguk is folyton ezt az utat járják (lehet persze, hogy ők is megkapják a magukét a sajtó ottani szaktörténéseiktől) és persze a mondott historikusok sem utasítják el maguktól az olvasás színtereinek olyanfajta történeti rekonstrukcióját, melyre Lipták vállalkozott könyvében, ám ami miatt szintén megrója őt a szigorú recenzens. Végül: a recepcióesztétika, melynek eddigi működési tere egyedül (az elit) szépirodalom volt (nálunk Kulcsár-Szabó Ernő fémjelzi jó ideje ezeket a törekvéseket), kizárólag az olvasott szövegek inherens olvasata útján tud és akar az olvasói élményre következtetni (mivel az olvasók, a kritikusat leszámítva, ritkán nyilvánítanak hangos véleményt olvasmány-élményeikről).

Lipták maga is éppen ezt az eljárást alkalmazza munkájában. Szerény megítélesem szerint tehát könyve a ma legkorszerűbb szemléletmód jegyében, egyszersmind friss megközelítési módok alkalmazásával készült. „A múlt ösvényén” című könyvsorozat szerkesztőjeként ezért is döntöttem a kézirat kiadása mellett. Azonban, ha a bíráló mindebből semmit sem vett észre, akkor minden bizonnyal komoly tévedésnek és félreértésnek lett az áldozata.

GYÁNI GÁBOR